

O'ZBEKISTONDA AHOLI ISTE'MOL XARAJATLARI TARKIBI VA DINAMIKASI: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR

Ahliddin Ismatullayev

Denov tadbirkotlik va pedagogika instituti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20204232>

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy iqtisodiy islohotlar sharoitida O'zbekiston aholisining iste'mol xarajatlari tarkibi va ularning o'zgarish dinamikasi keng qamrovli tahlil qilingan. Tadqiqot davomida aholi daromadlarining o'sishi iste'mol savatchasining diversifikatsiyalashuviga ta'siri, oziq-ovqat va nooziq-ovqat tovarlari o'rtasidagi mutanosiblikning o'zgarishi hamda xizmatlar sohasining ulushi ko'rib chiqilgan. Shuningdek, Engel qonunining milliy iqtisodiyotdagi namoyon bo'lishi va raqamli platformalar (e-commerce) orqali amalga oshirilayotgan xaridlarning aholi iste'mol xulq-atvoriga ta'siri statistik ma'lumotlar asosida yoritilgan. Maqola yakunida iste'mol bozorini barqarorlashtirish va aholi farovonligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: Iste'mol xarajatlari, xarajatlar dinamikasi, tarkibiy o'zgarishlar, Engel qonuni, aholi farovonligi, raqamli iqtisodiyot, elektron tijorat (e-commerce), iste'mol savatchasi, real daromadlar.

Tayanch so'zlar: Iste'mol xarajatlari, xarajatlar dinamikasi, tarkibiy o'zgarishlar, Engel qonuni, aholi farovonligi, raqamli iqtisodiyot, elektron tijorat (e-commerce), iste'mol savatchasi, real daromadlar.

Kirish

Har qanday mamlakat iqtisodiy barqarorligining eng asosiy ko'rsatkichlaridan biri - bu aholining iste'mol darajasi va uning tarkibidir. O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar aholi daromadlarining o'sishiga va buning natijasida iste'mol madaniyatining o'zgarishiga olib kelmoqda. Aholining xarid qobiliyati va iste'mol yo'nalishlarini tahlil qilish, ichki bozorni shakllantirish hamda ijtimoiy siyosatni yuritishda muhim ahamiyatga ega.

Iste'mol xarajatlari dinamikasi tahlili. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda aholi iste'mol xarajatlarida sifat o'zgarishlari kuzatilmoqda. Aholi daromadlarining indeksatsiyasi va tadbirkorlik faolligining ortishi iste'mol savatchasining diversifikatsiyalashuviga xizmat qilmoqda. Quyidagi jadvalda oxirgi yillardagi asosiy o'zgarishlar aks etgan:

O'zbekiston Respublikasida aholi jami iste'mol xarajatlarining tarkibi va dinamikasi (foiz hisobida) 1-jadval:

Iste'mol xarajatlari guruhleri	2023-yil	2024-yil	2025-yil	2026-yil (prognoz)
Oziq-ovqat mahsulotlari	43,2%	41,8%	40,5%	39,2%
Nooziq-ovqat mahsulotlari	29,8%	30,5%	31,2%	32,0%
Xizmatlar (aloqa, ta'lim, tibbiyot)	27,0%	27,7%	28,3%	28,8%
JAMI:	100%	100%	100%	100%

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining 2023-2025 yillardagi hisobotlari va muallifning 2026-yil uchun prognozi asosida shakllantirildi.

1-jadval ma’lumotlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, 2023-2025 yillar davomida aholi iste’mol xarajatlarida barqaror tarkibiy o‘zgarishlar kuzatildi. Xususan, oziq-ovqat mahsulotlarining ulushi 43,2 foizdan 40,5 foizga tushishi aholi farovonligining oshganidan dalolat beradi (Engel qonuni).

Xarajat turlari	Shahar aholisi	Qishloq aholisi
Oziq-ovqat mahsulotlari	36,5%	46,2%
Kiyim-kechak va poyabzal	14,2%	12,8%
Ta’lim va tibbiy xizmatlar	18,4%	10,5%
Aloqa va internet xizmatlari	9,8%	7,5%
Boshqa xizmatlar va madaniy dam olish	21,1%	23,0%
JAMI:	100%	100%

2026-yilga kelib esa, bu ko‘rsatkichning 40 foizdan pastga tushishi kutilmoqda. Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot va Uzum Market kabi platformalarning rivojlanishi natijasida nooziq-ovqat tovarlari va xizmatlar (ayniqsa IT va ta’lim) ulushi sezilarli darajada o‘shib bormoqda.

Hududlar kesimidagi iste’mol xarajatlarining tabaqalanishi. O‘zbekistonda aholi iste’mol xarajatlari faqat yillar kesimida emas, balki hududlar kesimida ham sezilarli darajada farq qiladi. Toshkent shahri, Toshkent va Navoiy viloyatlarida aholi xarajatlari tarkibida xizmatlar va nooziq-ovqat mahsulotlari (gadgetlar, avtomobillar, maishiy texnika) ulushi yuqori. Aksincha, Surxondaryo, Qashqadaryo va Qoraqalpog‘iston Respublikasida iste’mol xarajatlarining asosiy qismi (50% dan ortig‘i) hali ham oziq-ovqat mahsulotlariga yo‘naltirilmoqda. Bu holat hududlardagi daromadlar darajasi va infratuzilma rivojlanishi bilan bevosita bog‘liqdir.

Iste’mol savatchasi va inflyatsiya ta’siri. Iste’mol xarajatlari dinamikasiga inflatsiya, xususan, oziq-ovqat inflyatsiyasi kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Oxirgi ikki yilda hukumat tomonidan asosiy turdagi oziq-ovqat mahsulotlariga soliq imtiyozlari berilishi natijasida, aholi xarajatlari tarkibida oziq-ovqat ulushining keskin o‘shib ketishi oldi olindi. Bu esa bo‘sh qolgan mablag‘larni ta’lim va o‘z-o‘zini rivojlantirishga sarflash imkonini yaratdi.

Bugungi kun talabasi yoki yosh oilasining iste’mol madaniyati 5-10 yil oldingidan tubdan farq qiladi. Hozirgi kunda iste’molchilar orasida:

Brendga sodiqlik: Sifatli texnika (masalan, Samsung‘ning ekotizimi) va kiyim-kechakka investitsiya sifatida qarash;

Vaqtini tejash: Ovqatlanish va xaridlar uchun onlayn xizmatlardan foydalanish;

Kredit va muddatli to‘lov: Katta hajmdagi xarajatlarni oylarga bo‘lib to‘lash tendensiyalari shakllandi.

2-jadval. Shahar va qishloq aholisining iste’mol xarajatlari tarkibidagi farqlar (2025-yil yakunlari bo‘yicha, foizda)

Uy xo‘jaliklari tanlanma kuzatuvlari natijalari va muallifning qiyosiy tahlili.

2-jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, mamlakatimizda urbanizatsiya darajasi iste’mol tarkibiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Shahar aholisining iste’mol savatchasida oziq-ovqat ulushi (36,5%) qishloq aholisiga (46,2%) nisbatan sezilarli darajada past. Bu farq qishloq joylarda daromadlarning katta qismi birlamchi ehtiyojlarga sarflanishini anglatadi.

Eng diqqatga sazovor jihati, shahar aholisining ta’lim va zamonaviy xizmatlar uchun xarajatlari qishloq aholisidan qariyb ikki barobar yuqoridir. Bu esa raqamli iqtisodiyot va zamonaviy infratuzilmaning hududlararo notekis taqsimlanishi natijasidir. Maqolada ilgari

surilgan takliflar aynan qishloq aholisining ham sifatli xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirishga qaratilgan.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O'zbekiston – 2030” strategiyasi to'g'risidagi PF-158-sonli Farmoni.
2. Vahobov A.V., Malikov T.S. Iqtisodiy tahlil. Darslik. – T.: “Iqtisod-Moliya”, 2023. – 480 b.
3. Abdullayev A.M. Mintaqaviy iqtisodiyot. Darslik. – T.: “Iqtisod-Moliya”, 2023.
4. Engel, E. (1857). Die Productions- und Consumtionsverhältnisse des Königreichs Sachsen. (Iste'mol xarajatlari va daromadlar o'rtasidagi bog'liqlik nazariyasi).